

Spoznaja istine

1. Dijalog između skeptika (S) i dogmatika (D)¹²⁵

I.

S. Ja unosim najsudbonosniji prevrat u ljudski život, napose u sve znanosti. U njima se podižu sistemi mnogih tvrdnja, kojima se karakter *istine* odražuje u riječima: »tako jest, nužno je tako.« Ova kratka formula nije niipošto bezazlena: njome se hoće definitivno isključiti ono, što je tvrdnji protuslovno i što glasi »nije tako«. Ovo se protuslovno uzima kao neistinito. »Istinitom« nazivamo tvrdnju, u kojoj je razlog, da moramo isključiti, što je njoj protuslovno. Kao takav razlog navode ljudi okolnost, da im je posve jasno, što tvrde, ili da su sigurni zato, jer je tvrdnja *očevidno* istinita. Taj razlog privlači naš pristanak uz tvrdnju, a isključuje pristanak uz protuslovno; utoliko smo o tvrdnji *sigurni*. Kad između obojega kolebamo, ne pristajemo, nalazimo se u stanju *sumnje* (skepse). Znanosti nastoje da svoje istinite tvrdnje dokažu; a dokazivanje se osniva na najopćenitijim tvrdnjama (principima), kojih ne treba dokazivati, jer su neposredno ili same po sebi istinite. Na tima se osnovima podiže i filozofijska znanost. Pa ne samo znanosti, i sav je naš život ispunjen tvrdnjama, s dokazivanjem i bez njega; tako će na pr. svak smatrati istinom, da je »ovaj stol četverouglast, cijelo je veće nego njegov dio, $2 \times 2 = 4$ «. Mi ne bismo mogli ništa isključiti kao neistinito, kad bi tako bilo, da »nešto može ujedno biti i ne biti«; za bilo koju tvrdnju znademo, da je njoj pro-

¹²⁵ Ovaj je odsjek određen za *Hrvatsku filozofijsku enciklopediju*.

tuslovno isključeno kao neistinito jedino utoliko, što je istina, da »nešto ne može ujedno biti i ne biti«. To je najopćenitija tvrdnja: *princip protuslovlja*. Bilo koja tvrdnja, kod koje smo sigurni ili za koju znademo da je istinita, daje nam pravo reći, da smo *sposobni za istinu*, zapravo da smo sposobni za spoznaju istine ili za sigurnost, kojom pristajemo uz ono, što tvrdimo, znajući, da je u tome razlog za isključenje protuslovnoga.

U vezi s ovim objašnjenjem izjavljujem: ima jedna činjenica, koja obara sposobnost za istinu. Dalekosežnost ove izjave posve je jasna: njome tvrdimo, da *nema nikog suda, za koji bismo znali da je istinit ili kod koga bismo smjeli biti sigurni*. Ljudi su, dašto, o mnogočem sigurni, i to na temelju očevidnosti, ali dotična će činjenica tu sigurnost oboriti; u toj će činjenici biti *razlog*, da napustimo sve naravne ili spontane sigurnosti i da ostanemo u skepsi. Evo te činjenice: u znanostima i u životu, ljudi se često puta prevariše, tj. smatrali su nešto očitom istinom, a naknadno se ispostavilo, da je to bila neistina; bili su u *zabludi*. Ta činjenica nameće pitanje: Nijesmo li mi vazda u zabludi? Možda nema nikoje tvrdnje, za koju bi se smjelo reći da je njoj protuslovno zauvijek isključeno kao neistinito. S obzirom na zablude, ja držim, da se to i ne smije reći. A to znači, mi ne smijemo ništa tvrditi, ne smijemo uz jedno definitivno pristati isključujući pri tome, što je protuslovno: *ne smijemo biti sigurni*. Moramo u svima našim sudovima uskratiti sigurnost, moramo ostati u *univerzalnoj skepsi*. Naravnom pristanku svih ljudi ja suprotstavljam zablude kao razlog nepristajanja, zbiljskog (realnog) sumnjanja. Ova realna i univerzalna skepsa, koju ja definitivno zastupam s navedenim razlogom (pozitivno), čini tezu *apsolutnog* skepticizma. Njime sam u suprotnosti s Vama *dogmaticima*, koji zastupate stajalište, da možemo nešto tvrditi kao istinito *zato*, jer

nam se istina *očituje* i utoliko znamo, da je protuslovno isključeno kao neistinito. Suprotno tome držim, da za nikoji sud ne znamo, da li je istinit, ukoliko bi definitivno isključivao protuslovni sud kao neistinit; prema tome, mi ne znamo, da li smo uopće sposobni za spoznaju istine. Ne možemo nikad reći: »Evo, našosmo istinu, o kojoj se ne može sumnjati; tu se nešto očituje na taj način, da je protuslovno tome nesumnjivo neistina.« Moje geslo jest: trajna sumnja o svemu!

D. Prva riječ, koju ste izustili, bijaše riječ »ja«, a »sumnja« bijaše posljednja Vaša riječ: na prvoj će ove posljednje nestati. Ova jedina riječ »ja« učinit će Vaš prevrat iluzornim. Doista je prevrat, kad se proglašuje potreba sumnjanja o svemu, što znademo, te se time osporava sposobnost za istinu. Ali, Vi ćete odmah vidjeti, kako Vaša vlastita sumnja uključuje jednu nesumnjivu tvrdnju. Prema tome, iako imade nekih zabluda, nije to razlogom, da kod svih sudova zabacimo očevidnost kao temelj sigurnosti.

S. Paradokсна je Vaša izjava, da moram biti o nečemu siguran zato, što o svemu sumnjam. Vaša bi zadaća bila, da se nikojom tvrdnjom ne udaljuate od moje sumnje, tj. Vi morate u vezi s njom izreći jedan sud, za koji znadem, da je nemoguće (i to zbog same sumnje) ne isključiti protuslovno kao neistinito. Gdje Vam je takav sud?

D. Ovu zadaću ja prihvaćam, premda mogu i na drugi način oboriti univerzalnu skepsu. Obara je život i - ona sama sebe obara. Jer prvo: kakav bi život bio, ako doista nikad ne znamo, da li je nešto istina! Drugo: Vi tvrdite, da ne smijemo ništa tvrditi - i stoga ni Vi ne smijete ništa tvrditi. Vidite, kako je Vaš doktrinalni skepticizam neodrživ u životu i sam u sebi! A sad ćete razabrati, kako ste i Vi dogmatik; jer dok zabacujete sigurnost i ograničujete se na skepsu, Vi eo ipso morate zabaciti univerzalnu skepsu, *morate priznati neke sigurnosti*. Zar se Vi ne pozivate na

zablude? A zar time ne isključujete, da ne bi razlike bilo između istine i neistine? Zar Vi ne isključujete kao neistinu, da bi sigurnost i sumnja bile isto? Vaš vlastiti rječnik obara univerzalnu skepsu. A sad se vratimo na Vašu prvu riječ: »ja«. Zar Vi ne isključujete kao nemoguće, da ne biste egzistirali, dočim egzistira vlastito Vaše sumnjanje? Možete li ne pristati na to, da priznajući činjenicu »ja sumnjam« ujedno priznajete »ja egzistiram«? Ako reflektirate na Vašu sumnju, Vi ćete reći: »sumnja je moja, egzistira u meni, u mojem ja« - a zar možete ujedno reći, da ne pristajete uz istinu suda »ja egzistiram«? Možete li na očigled toga ne pristati uz sud »nešto ne može ujedno biti i ne biti«? Zar niste, prema tome, sposobni razlikovati istinu od neistine? Nije li sve ovo uključeno u Vašem priznavanju vlastite sumnje? Napose Vas upozorujem, da ste o načelu protuslovlja sigurni već time, što izjavljujete, da imate sumnju o tome, da li nisu oba protuslovna suda istinita. Jer čim biste rekli, da nismo sigurni, da li »nešto (biti)« nije ujedno »ništa (ne biti)«, niste kadar tvrditi, da sumnja nije isto, što ne-sumnja, da egzistencija nije ne-egzistencija, a Vi da niste možda ne-Vi; ne biste kadri bili ništa razlikovati.

S. Vi obrazlažete propast univerzalne skepse time, što ja ne mogu ne pristati uz sud »ja egzistiram«. Obrazložite mi taj pristanak! *Zašto* ja moram pristati, te ne mogu ne pristati? Zato pristajem, jer znam, da je to istina: *po čemu* to znadem?

D. Vi ste već izustili onu sudbonosnu riječ, od koje zavisi naša spoznaja istine; rekoste naime, da ne možemo nikad znati, da li se nešto *očituje* na taj način, da je protuslovno tome nesumnjivo neistina. Šta bijaše Vama tako očito, da ste to uzeli svojim geslom? Vaše sumnjanje, egzistencija Vašeg sumnjanja. Zabacili ste sigurnost i time sumnjanju dadoste jedino pravo na opstanak: u Vama je preostala samo sumnja kao Vaše doživljajno stanje. Kad

ste od toga stanja razlikovali sumnjajući ili doživljujući »ja«, postalo Vam je očito, da ne bi ni sumnja egzistirala, kad ne bi egzistirao sumnjajući »ja«. Kao što ste u sumnji – predmetu Vašeg priznanja – uviđali egzistenciju, jednako to uviđate u novom predmetu: sumnjajućemu »ja«. Vaša je sigurnost obrazložena *uviđanjem u predmet suda, ukoliko Vam se on očituje*.

S. Vi ste se ograničili na sud, koji je u vezi s priznavanjem sumnje; a možete li i za druge sudove *obrazložiti isključenje protuslovnih sudova?*

D. Mogu, i to kod svih sudova, gdje se daje obrazložiti, zašto moram pristati, da su istiniti. Ako, naime, uviđam, *na osnovu čega su istiniti*, eo ipso znadem, *zašto sam siguran*: što je mjerilo, raspoznavalo, kriterij istine, ujedno je razlog čvrstog pristanka.

S. Po čemu ćete znati, da ste našli mjerilo za razlikovanje istine od neistine?

D. Uzmite na pr. sud »ovaj stol jest četverouglast«. Obazrimo se pažljivo na sastav (strukturu) toga suda! Šta je u njemu sadržano? Prvo: shvaćanje (apprehensio) ove stvari; drugo: shvaćanje četverouglastog oblika. Prvo je ono, o čemu sudim: predmet ili *objekt* suda; drugo je ono, čime taj objekt određujem, njegovo određenje. Kako određujem? Tako, da to određenje objektu primišljam, stavljam ga s objektom u odnošaj; to je treće. Odnošaj objekta (neke stvari) s određenjem, nazovimo *stvarnost* (Sachverhalt). Nju možemo izricati na dva načina: jasno ili niječno, s veznikom »jest« ili »nije«; u prvom slučaju spajam (sastavljam, svezujem), u drugom odvajam (rastavljam, razvezujem). *Od čega zavisi spoj odnosno odvoj?* Čime je određen (determiniran) izbor između »jest« odnosno »nije«? Stvarnost, u sudu sadržana, jest izreciva (enuntiabile) na jedan ili na drugi način: od čega zavisi moj izrijek (sud) u jednom, a ne u drugom načinu? Zašto

izreknem jedno, a drugo isključim? Zašto kažem »jest« četverouglast, a ne kažem, upravo isključujem tome protuslovno: »nije« četverouglast? Ako na to pitanje odgovorim, eo ipso znadem, *zašto sam siguran*: znadem li razlog na osnovu koga spajam, a ne odvajam, eo ipso znadem, da mi valja pristati uz spoj, a isključiti odvoj. Koji je taj razlog? - *Stvarnost pronalazim neposredno u objektu, stvarnost i objekt pokazuju se ili očituju ujedno - i na osnovu toga, što njihovu ujednost uviđam*, ja spajam jedno i drugo, izričem, da je objekt ovom stvarnošću određen. Time, što shvaćam objekt suda, shvaćam, da je ujedno s njime stvarnost, i *zato znadem*, da je odvoj isključen ili da oduzima objektu njegovu stvarnost. Neposredni nalaz stvarnosti u objektu nazovimo *uviđaj*, kome se objekt ujedno sa svojom stvarnošću očituje; a to očitovanje nazovimo očitost ili *očevidnost* (evidencija). Ona je jamstvo, da je protuslovni sud isključen kao neistinit, ukoliko ne mogu uz takav sud pristati, a *moram pristati uz očevidni sud*, tj. ne mogu o njemu sumnjati. Pokazao sam dakle na ovom primjeru, da imade nesumnjivih sudova, - a time je likvidirano Vaše stajalište univerzalne skepse i za takove sudove, koji nisu u vezi s Vašom sumnjom. Ustanovio sam (analizom suda) očevidnost ili očitovanje stvarnosti u objektu, kao temelj istine. Već taj jedan sud uključuje i tu sigurnost, da jesmo sposobni spoznati istinu, razlikovati istinu od neistine; jer, čim de facto imademo jedan sigurni sud, sposobni smo dakako za sigurnost ili za spoznaju istine.

S. Ima li više takovih sudova?

D. Vrlo mnogo: svi neposredno očevidni sudovi; jer kod njih *ne možemo zbaciti očitovanje ujednosti između objekta i njegove stvarnosti*, i eo ipso ne možemo uskratiti čvrsti pristanak. - Shvaćeni objekt može da bude nešto osjetilno opaženo (senzitivno percipirano), na pr.

ovaj stol; ili nešto neposredno opaženo (introspektivno percipirano), na pr. sadašnji moj doživljaj gledanja; a može također biti nešto pojmljivo ili urazumljivo (intelligibile), kad neperceptivno shvaćamo, što je stvar (quidditas) bilo po onome, što je toj stvari pojavno zajedničko s drugim pojedinkama, bilo po njezinoj biti. Sudove opaženih objekata zovemo opažajni ili *iskustveni* sudovi (osjetilnog ili vanjskog i nutarnjeg iskustva ili svijesti), a sudove s pojmovima, koji predstavljaju, što je bitno, zovemo *idealni* sudovi, na pr. cijelo je veće nego njegov dio, nešto ne može ujedno biti i ne biti. Ovi sudovi izriču bezuvjetnu nužnost; a kad obuhvataju najopćenitije objekte (kao navedeni posljednji sud), zovemo ih načela ili principi. Na području svih spomenutih sudova možemo naći *neposrednu očevidnost kao temelj sigurnosti*.

S. Jeste li Vi sada pretpostavili naravne sigurnosti (koje ljudi imaju bez izričite refleksije na razlog sigurnosti) ili ste ih stavili u sumnju?

D. Na naravne se sigurnosti ne pozivam, apstrahiram od njih, jer sam izričito reflektirao na razlog sigurnosti. Ali se ja time veoma razlikujem od Vas, jer ja ne zabacujem naravno sigurne sudove, kao što ste Vi činili. Vama su zablude bile *razlogom*, da ih zabacite, i to zabacite, ukoliko im je sigurnost obrazložena; sa sigurnošću ste ujedno zabacili njezin razlog, očevidnost. Na osnovu zabluda Vi ste opravdavali potrebu realne univerzalne skepse, i utoliko ste tu skepsu nazvali *pozitivnom*, obrazloženom. Pokazao sam, da je realna univerzalna skepsa nemoguća, tj. da ima sudova, kod kojih je isključena mogućnost nepristajanja ili uz koje moramo pristati. To se ispostavilo *refleksijom* na Vašu sumnju i analizom nekih sudova; tako je naravna sigurnost postala refleksna, kod koje smo napose uočili razlog sigurnosti. Kad za te sudove kažem da ne mogu ne pristati, ne mogu sumnjati, nego moram biti

siguran, ipak ja mogu kraj te sigurnosti *fingirati* sumnju, kao da ne pristajem, i to u cilju ili s namjerom (=metodički) da pronađem sud, koji morate i Vi priznati istinitim u isti mah, dok priznajete svoju sumnju; a zatim s namjerom da izričito uočim razlog i drugih sigurnih sudova. Fiktivna je, dakle, sumnja moguća, a *realna* je nemoguća.

S. Nakon Vašeg objašnjavanja nije mi jasno, zašto Vas neki moji i Vaši protivnici zovu nekritičnim.

D. Oni govore o »apsolutnom« skeptiku, koji je imaginaran, a dogmatičara smatraju protivnikom toga imaginarnog skeptika. Takav bi, naime, bio skeptik, koji baš ništa ne priznaje: ni to, da su ljudi naravno sigurni, ni to, da je svijestan vlastite sumnje, ni to, da možemo refleksijom na sudove raspravljati o njihovoj sigurnosti. Vi ste sve to priznali. Kao što su Vas pretvorili u imaginarnog skeptika, i mene su zamijenili nekim imaginarnim dogmatičarom, koji tvrdi, da ne treba opravdavati naravnu sigurnost, i koji čak tvrdi, da je ne možemo opravdavati. Dakako, za pobijanje takvog »dogmatizma« ne treba naročite kritike. Ali Vi ste mi svjedok, da na Vašu prvu izjavu nisam odgovorio: »morate prije svega priznati, da su naravno sigurni sudovi tako obrazloženi, da ne možemo sumnjati o neistini njima protuslovnih sudova«; jer da sam to od Vas tražio ispred daljeg razgovora, to znači, da bi Vam naprosto oduzeo riječ kao skeptiku. Kako vidite, nije kritički, kad mene nazivaju nekritičkim zato, što da od Vas zahtijevam bez ikoje kritike priznati sposobnost za istinu.

S. Sada priznajem, da »biti dogmatik« nije isto što »biti nekritičan«, tj. neke sigurnosti naprosto prihvatiti ili pretpostaviti. Držao sam, da Vi bez ikojeg obrazloženja proglašujete sposobnost za sigurnost ili za spoznaju istine; Vi ste, međutim, tu sposobnost utvrdili *na osnovu svih onih sudova, gdje neposredna očevidnost jamči za njihovu istinu i sigurnost*. Zato Vi ne biste ni kadri bili moju

skepsu obarati pozivom na to, da je razum (sposobnost suđenja) po svojoj naravi udešen za istinu. Takva tvrdnja nije neposredno očevidna; sposobnost za istinu se daje izvesti samo na osnovu činjenice, da postoje istiniti sudovi. Krivo biste počeli, da ste pokušali analizom razuma uvjeravati me, kako je on po svojoj naravi udešen za istinu, i da moram najprije to uvidjeti, ako hoću da priznam bilo koji sud istinitim. Trebalo je dakle analizirati sudove. – Ali, jedno moram prigovoriti: Vi ste u navedenom primjeru za »ovaj stol« pretpostavili, da egzistira izvan nas ili neovisno od nas, a ta je pretpostavka neobrazložena, nekritična.

D. Ne, na izvansvijesnu egzistenciju percipiranih stvari nisam mislio. Rekao sam »ovaj stol« samo ukoliko je percipiran, sadržan u svijesti, doživljen, nutarnjem ili neposrednom opažanju dan, pronađen u samom činu gledanja, kojim percipiram (osjetilno) ovaj stol. Navedeni je sud, prema tome, bio sud svijesti o doživljenom objektu.

II.

S. Pokazali ste, da je očevidnost takav razlog sigurnosti, koji isključuje protuslovni sud kao neistiniti. Time sam primoran napustiti univerzalnu skepsu. Ali samo na dosadašnjem »prvom stepenu« raspravljanja, a odmah ću je obnoviti na »drugom stepenu«. Dosad sam bio apsolutni skeptik, koji ne priznaje, da se refleksno daje ustanoviti razlog sigurnosti. Uvjerili ste me o protivnom: pomoću refleksije na sud ustanovili ste, da se *u objektu i stvarnosti neposredno očituje njihova ujednost* – i zato izričemo sud sa sigurnošću, da je istinit. Ipak, ja i dalje ostajem univerzalni skeptik, i to *relativni*, jer držim, da se ta ujednost očituje nama ukoliko sudimo, tj. da je *ovisna o sudećem objektu*, i prema tome je sud istinit samo s obzirom na